

Befolkningspolitiska illusioner*

Det är nästan svårt att erinra sig hur litet intresse som rådde för befolkningsproblem ännu på 50-talet, då de fattiga ländernas utvecklingsproblem började tränga sig på. Förklaringen är naturligtvis att nära nog ingen var förberedd på den utveckling som skulle komma. Detta gällde inte minst — med några markanta undantag — demografer och ekonomer som väntade sig att världsbefolkningen skulle fortsätta att växa med en tillväxttakt på ungefär 1 procent, vilket inte var särskilt oroväckande.

I början på 60-talet blev det plötsligt klart att tillväxten hade accelererat, huvudsakligen som resultat av att dödligheten sjunkit oväntat snabbt i u-länderna där befolkningen redan växte med 2—3 procent om året, ibland mer. Världens totala befolkning växte med 2 procent. Det var då man började tala om "befolkningsexplosionen". Idag kan bara verkliga fanatiker klaga över att befolkningsfrågan inte ägnas tillräcklig uppmärksamhet. I de rika länderna visar opinionsundersökningar att ett utomordentligt stort antal människor är allvarligt bekymrade över "befolkningsproblemet", vad de än avser med det. Internationella organisationer har, inte minst

som resultat av outtröttliga ansträngningar från svensk sida, fått frågan på dagordningen. Vi befinner oss i ett "världsbefolkningsår". En världsbefolkningskonferens, som icke syftar till akademiska diskussioner utan till utformandet av en global befolkningspolitik, skall hållas i Bukarest i augusti.

Var och en som är djupt oroad över u-ländernas situation och framtidsutsikter och som länge ägnat sig åt befolkningsfrågorna kunde förväntas välkomna denna utveckling med entusiasm. Märkligt nog finner jag den i stället oroande, främst för att så mycket av den nya malthusianismen tycks mig bygga på orealistiska, för att inte säga felaktiga premisser.

Nyligen läste jag en artikel av en ekonom som hävdade att man i planeringsarbetet i u-länderna borde betrakta den framtida befolkningen som en fråga om hur mycket man var villig att lägga ut på att bromsa befolkningsökningen. Inom rimliga gränser skulle man helt enkelt kunna köpa sig ett lägre födelsetal och en långsammare befolkningstillväxt. Befolkningen kunde betraktas som en beroende variabel i planeringsarbetet och inte som en av utgångsförutsättningarna.

Detta slog mig som överdrivet, men vid närmare eftertanke insåg jag att jag själv liksom många andra ekonomer hävdad något liknande i mitten på 60-talet då jag försökte visa att det från ekonomisk synpunkt vore en klok investering, att satsa på familjeplaneringen i u-länderna. I grunden ligger ju också sam-

GÖRAN Ohlin är professor i nationalekonomi vid Uppsala universitet. Han har varit verksam vid OECD och Världsbanken. Han är författare till "Population Control and Economic Development" (1967).

* Artikeln är baserad på en föreläsning inför Population Association of America vid dess årsmöte i New York i april 1974.

ma tanke bakom alla välmentade råd som riktas till u-ländernas regeringar — eller ibland för den delen till i-ländernas eller till mänskligheten i stort — att äntligen "göra någonting åt" befolkningsfrågan, att göra en verklig kraftanstängning.

Bernard Berelson, den välkände chefen för Population Council, har nyligen sagt att man nu definierar befolkningen som ett problem och att "nuförtiden upptäckten av ett socialt problem betyder att man måste göra någonting åt det" [Berelson, 1974]. Att döma av de resolutioner och förmaningar som strömmar från enskilda individer och internationella organisationer och konferenser finns det redan välkända och beprövade recept för "befolkningspolitik". Det är nästan som om bara envishet, likgiltighet eller en oupplyst traditionalism kunde förklara varför inte alla länder, i synnerhet naturligtvis u-länderna, tillämpar en sådan politik och går in för vad som to m kallas "befolkningskontroll".

Det är omöjligt att diskutera befolkningspolitik utan att också säga något om det problem som anses påkalla denna politik. Hur man ser befolkningsfrågan påverkar naturligtvis ens uppfattning om vad som måste göras. De som betraktar befolkningstillväxten som en kräftsvulst som hotar mänsklighetens möjligheter att överleva är redo att rekommendera kurer som många andra finner värre än åkomman. Därför några reflexioner om vad vi egentligen vet och inte vet om befolkningstillväxtens innebörd.

Befolkningstillväxtens konsekvenser

Ett av skälen för min växande irritation över det internationella befolkningsåret är just att det hotar att göra en dogm av utomordentligt förenklade och omstridda uppfattningar om dessa frågor. Vällovliga avsikter att sprida s k förståelse, insikt och medvetenhet tenderar i stället att ge upphov till en ny trosbekännelse, där det första budet, som det exempelvis uttrycktes i ett "befolkningsmanifest" från föregående år, är att "en alltför snabb befolkningstillväxt hotar att rubba den ömtåliga balansen i biosfären

och att därigenom äventyra våra möjligheter att överleva".

Är det då något fel med ett sådant påstående? Ja, först och främst omfattas en sådan ståndpunkt endast av en bråkdel av dem som ägnar sig åt dessa frågor. En av de olyckliga följderna av att internationella organisationer drivs till mer aktiva och aggressiva positioner i befolkningsfrågan är att forsknings- och utredningsarbetet i sådana organisationer isoleras från självständig forskning vid universitet och institut av olika slag. Vi skall inte ens tala om deras s k informationsverksamhet. En liknande utveckling ägde rum tidigare när det gällde bistånds- och utvecklingsfrågor i allmänhet och ledde till farliga illusioner om att man förstått utvecklingens innersta samband. Detsamma tycks hålla på att hända på befolkningsidan. Men politikens språk med dess slagkraftiga och enkla förklaringar och eggande appeller är inte ett språk som lämpar sig för forskning och sanningssökande. Tyvärr är frågan om befolkningstillväxtens allmänna konsekvenser inte en fråga som lämpar sig för kategoriska påståenden.

Varje demograf oavsett var han än står i denna fråga, är medveten om hur djupt åsikterna går i sär. Många menar att befolkningsutvecklingen helt enkelt är alltför intimt förknippad med hela samhällsutvecklingen för att man skall kunna göra någon kausal analys i den ena eller andra riktningen. Å andra sidan har många ekonomer inspirerats av Coale och Hoover [1958] som, hur anmärkningsvärt det än må låta, är nära nog de första sedan Malthus som infört något radikalt nytt i den ekonomiska demografin genom att ta fasta på att alstrandet av nya generationer konkurrerar med kapitalbildningen. Utanför demografernas och ekonomernas krets har ett helt nytt släkte av malthusianer uppstått som pekar på befolkningsstrycket, inte i den malthusianska meningen där det handlade om jordbruket utan om trycket på resurser överhuvudtaget, på biosfären, på allt som är begränsat på vår begränsade jord. Deras moderniserade version av Malthus har givits en tidsenlig datadräkt i MIT-gruppens modell. Det är från denna grupp och dem som ansluter sig till den som de mest apokalypt-

tiska visionerna av fortsatt befolknings-tillväxt härrör. Logiskt nog är det också dessa kretsar som föreslår de mest drakoniska botemedlen, som t ex barnransonering, massterilisering, utrotning av undermåliga befolkningsgrupper, osv.

Det har varit utmärkande för dessa inlägg att de lagts fram utanför sådana traditionella kanaler för presentation av forskningsresultat som vetenskapliga tidskrifter. I stället har de riktats direkt till allmänheten, utan någon föregående granskning och utvärdering av professionella kolleger. Många slutsatser har presenterats utan sådant material som kunde göra en prövning möjlig, andra har representerat rent tyckande. Det är förvisso sant att pamflettlitteratur har en lång och värdefull tradition inom befolkningsdebatten och att lidelserna alltid har svallat högt i det sammanhanget. För ögonblicket tycks det emellertid råda ett slags Greshams lag enligt vilken dåliga framtidsutsikter driver mindre dåliga ur omlopp.

Man hör ibland ursäkten att det är nödvändigt att överdriva och chockera för att väcka en bred allmänhet till insikt om situationens allvar. Jag har svårt att acceptera det argumentet och finner det inte vara något framsteg att allt fler personer i i-länderna omfattar en absurd och vulgär malthusianism och klagar över den som man tror hejdlösa reproduktion som försiggår i u-länderna. En sådan attityd återfinns man emellertid även bland politiker och tjänstemän i nationella regeringar och internationella organisationer. Förutom att de innebär en grotesk förvrängning av sakförhållandena, utgör sådana föreställningar ett allvarligt hot mot ett konstruktivt samarbete mellan fattiga och rika länder.

De som just upptäckt befolkningsproblemet talar gärna som om befolknings-tillväxten kommer att fortsätta i samma takt som nu, "om ingenting görs". De antar att befolkningen alltid växer för snabbt om inte folks "egoistiska" önskemål att ha barn kan stävjas. Det är som om de aldrig hört talas om den demografiska övergångsfasen, och ofta nog är det väl sant. Andra antar att den aldrig kommer att inträffa igen. Men om det finns något fenomen som överskuggar all demografisk erfarenhet så är det att

födelsehalten i alla befolkningar hittills sjunkit när dödligheten reducerats från en traditionell till en modern nivå. Efter-släpningen har varit en eller två generationer, men fenomenet är universellt och bevisbördan ligger på den som tror att denna utveckling icke kommer att äga rum i dagens u-länder. I själva verket är den redan på väg i många fall och jag tror det är en allmän uppfattning bland demografer att den överväldigande sannolikheten pekar mot att den demografiska övergången från hög till låg dödlighet och fruktsamhet kommer att äga rum överallt. Befolkningstillväxten kommer alltså att bromsas vare sig regeringar gör någonting åt den saken eller inte. Å andra sidan kommer det att ta tid — återigen vilka åtgärder som än vidtas.

Vad konsekvenserna av den snabba tillväxten under tiden kommer att bli kan ingen säga med någon större säkerhet. I de två offentliga rapporter om befolkningsproblemet i USA och England som publicerats under de senaste åren visade det sig, nästan till några av författarnas besvikelse, att befolknings-tillväxten inte kunde lastas för ens ett minimalt bidrag till dessa länders sociala och ekonomiska problem. De flesta av oss utgår säkerligen från att situationen i u-länderna är en helt annan, men i själva verket är det inte lätt att säga vad som kommer att hända i u-länderna som resultat av befolkningsökningen, dvs vad som icke skulle hända om befolkningsutvecklingen vore en annan. Den historiska erfarenheten leder oss inte till några slutsatser. I själva verket är ju en snabb befolknings-tillväxt historiskt nära nog undantagslöst korrelerad med en snabb ekonomisk utveckling. De sofistikerade ekonomisk-demografiska modeller som lades fram under 60-talet visar inte mycket mer än att det är dyrbart att ha barn och att per capita-inkomsten inom ett hushåll går ner när föräldrarna skaffar sig barn. Ändå kanske de föredrar det. För övrigt är det snarast förbluffande hur liten effekten på per capita-inkomsten enligt dessa modeller blir om födelsehalten går ned.

Å andra sidan pekar både sunt förnuft och historisk och samtida erfarenhet på att en mycket snabb befolknings-tillväxt

även i fortsättningen kommer att utsätta samhällsstrukturen och institutionerna i fattiga länder för enorma påfrestningar. Ambitionerna att förbättra hälsovård och utbildning för en stor del av befolkningen motverkas naturligtvis av en snabb befolkningstillväxt. Städer som fördubblas vart tionde år kommer att befinna sig i permanent kaos. Sysselsättningsproblemet kommer att förbli akut — inte för att det i och för sig stöter på hinder av rent ekonomisk karaktär att sysselsätta en snabbt växande befolkning, vilket med framgång har gjorts i andra situationer, utan för att man saknar den politiska och institutionella flexibilitet som skulle behövas för att omstöpa den ekonomiska verkligheten. Det kommer också med ofrånkomlighet att inträda förändringar i åldersfördelningen. I början av befolkningsexplosionen växte de minderåriga grupperna i betydelse. Nu har den snabba tillväxten nått de arbetsföra åldrarna vilket potentiellt minskar försörjningsbördan men i gengäld skapar större svårigheter att absorbera den nya arbetskraften.

Problemet av dessa slag är allvarliga nog, men i jämförelse med befolkningspessimisternas framtidsvisioner är de bagateller. Är det då sannolikt att befolkningstillväxten kommer att medföra andra, mer katastrofala konsekvenser? Kommer de blygsamma ekonomiska och sociala framsteg vi trots allt noterat i de flesta u-länder att upphöra? Kommer vi att se krig, farsoter och svält, eventuellt i global skala, som icke skulle varit lika sannolika om befolkningen växt långsammare eller icke alls? Jag besitter inte den svartkonst som skulle behövas för att vara säker i dessa frågor, men mot bakgrunden av de seriösa försök som gjorts för att isolera den demografiska tillväxtens konsekvenser finner jag argumenten för sådana kriser föga övertygande.

Familjeplanering

Samtidigt som vår kunskap om innebörden av befolkningstillväxten för samhället i dess helhet förblir så begränsad och kontroversiell, finns det naturligtvis ett utomordentligt allvarligt socialt problem vars existens är helt obestridlig. Många

föräldrar får fler barn än de vill ha eller har råd med. Aborterna i u-länderna utgör en växande hälsorisk men också ett symptom på att många vill undvika att ha fler barn. Barn i stora familjer i u-länderna är undernärda och deras fysiska och mentala utveckling blir lidande. Argumenten för att göra familjeplanering tillgänglig för alla är självklara på ett helt annat sätt än de stora pseudo-vetenskapliga teorierna om befolkningstillväxtens vådor.

Sedan någon tid har man börjat höra argumentet att föräldrar inte kan bedöma den samhälleligt önskvärda tillväxttakten för befolkningen och att man inte löser befolkningsproblemet genom att bara förhindra födseln av oönskade barn. Olika undersökningar tyder på att det antal barn föräldrar vill ha skulle innebära en alltför hög tillväxt. Man hävdar därför att vi i en icke alltför avlägsen framtid måste ingripa hårdare mot rätten att ha barn. Jag kan inte finna sådana argument särskilt välgrundade. Det må vara sant att föräldrar icke kan bedöma vilken tillväxt som är önskvärd från samhällets synpunkt, men ingen annan kan det heller. Följderna av befolknings-tillväxten i stort är varken så klara eller så fasansfulla att en hänvisning till dem kan försvara genuint auktoritära tvångsåtgärder av det slag som ofta föreslås. Så länge problemet med oönskade barn dessutom är så stort som det förefaller — och all sannolikhet talar för att det kommer att växa — utgör det i all sin enkelhet det största och minst omstridda befolkningsproblem man kan tänka sig.

Vad är befolkningspolitik?

Jag minns ännu med vilken tvekan jag i titeln på en rapport vid mitten på 60-talet använde uttrycket "befolkningskontroll". Slutligen använde jag det därför att det då hade en eggande klang och antydde en viss dådkraft och effektivitet. Naivt föreställde jag mig att det kunde intressera någon politiker att försöka sig på det. Som många andra var jag optimist beträffande möjligheterna — det var på den tiden då sociologiska KAP-undersökningar tydde på en stor latent

efterfrågan för familjeplanering och då plastspiralen firade sina första triumfer.

Under det årtionde som gått har uttrycket befolkningskontroll kommit att klinga ihålligare. Jag önskar att alla de som under detta befolkningsårs olika konferenser kommer att föreslå att man bör "formulera och verkställa en befolkningspolitik som syftar till en snabb reduktion av befolkningens tillväxttakt" ville ägna någon uppmärksamhet åt erfarenheterna av befolkningspolitik i i-länder och u-länder.

I-länderna

Det vore en överdrift att säga att i-länderna aldrig haft någon befolkningspolitik. Flera av dem har utan framgång försökt att stimulera befolkningstillväxten. Naturligtvis har de också haft en migrationspolitik. Men ingen har försökt reducera födelsetalet och befolkningstillväxten genom en medveten demografisk politik. Tvärtom motarbetade man ända tills helt nyligen undantagslöst familjeplaneringen i dessa länder trots att den lanserades som en välfärdspolitik.

Under dessa omständigheter har det blivit tradition att skriva om något slags implicit befolkningspolitik i i-länderna. Man granskar alla lagar och regleringar som på ett eller annat sätt kan tänkas påverka befolkningsutvecklingen — förebyggande hälsovård, familjelagstiftning, arvsrätt, välfärdslagstiftning, abortlagar, arrendelagstiftning, osv. Några framgångsrika försök att uppskatta de oavsiktliga demografiska konsekvenserna av sådana åtgärder har såvitt jag vet icke förekommit. Jag ser inga skäl att tro att något hittills oanat tillskott till den befolkningspolitiska arsenalen kunde återfinnas på detta område.

Å andra sidan kan man göra ett halsbrytande försök att se hela samhällsutvecklingen under industrialiseringsprocessen som ett sätt att bromsa befolkningstillväxten. Det är visserligen att låta svansen vifta på hunden, men det är ändå inte oväsentligt att i-ländernas historiska erfarenhet klart tyder på att födelsetalet vid en viss punkt, som ännu icke identifierats med någon precision, går ner snabbt även om de ideologiska

och kulturella förhållandena ter sig ogynnsamma och befolkningspolitiken är starkt inriktad på att förhindra det.

U-länderna

Det är i u-länderna som den större delen av erfarenheten av modern befolkningspolitik återfinns. Det är en rätt ansenlig erfarenhet som där ackumulerats under det senaste årtiondet. Det är sant att många u-länder ännu inte kommit längre än till allmänna deklarationer av sina avsikter och att många av dem som börjat förverkliga dem har gjort det halvhjärtat och trögt. En lång rad insatser har dock prövats och givit oss en uppfattning om vilka ingredienser en befolkningspolitik kan baseras på.

Familjeplaneringsprogrammen måste fortfarande stå i förgrunden. Det har redan vuxit upp en ansenlig teknisk litteratur som försöker att utvärdera dessa program och uppskatta deras effekter. Slutsatsen måste hittills vara den att dessa program inte ens under gynnsamma omständigheter lämnar något avgörande bidrag till nedgången i födelsetalet. Under ogynnsamma omständigheter tycks de inte ha någon egentlig demografisk effekt alls. Man skall uppenbarligen inte vänta sig några underverk. Hur angelägen familjeplaneringen än är från andra synpunkter skall man inte nödvändigtvis betrakta den som ett demografiskt instrument.

Det är möjligt att insatser för att popularisera småfamiljen kan bli viktigare i framtiden. Hittills är sådana försök på experimentstadiet. Propaganda och rena förmaningar har visat sig helt misslyckade, och även om man nu hoppas mycket på någon form av skolutbildning eller indoktrinering är det oklart hur en sådan ansats kan läggas upp. Incitament av olika slag har prövats och prövas fortfarande på många håll, med växlande resultat. Ett växande intresse råder för sådana former av socialpolitik som reducerar beroendet av stora familjer, gör barnarbete olönsamt, höjer kvinnans status, etc. Många av dessa åtgärder kommer inte att införas för att påverka befolkningsutvecklingen utan är ämbakade i hela den svåra och konfliktfyllda moderniseringsprocessen.

Kan man då tala om dem som befolkningspolitik? Naturligtvis kan man det, så länge man inser osäkerheten beträffande den demografiska effekten och sannolikheten att den i bästa fall blir liten. Är det befogat att tala om befolkningskontroll? Knappast.

Men om detta nu är det slags befolkningspolitik vi kan rekommendera står den uppenbarligen i skarp kontrast till vad som begärs av de mera påstridiga befolkningspessimisterna. En hårdare befolkningspolitik med starka tvångsinslag vore sannolikt inte politiskt acceptabelt i något land, men om man bortser från detta kan man ställa frågan om en tvångsregim ändå vore påkallad? Jag har redan antytt att jag icke är av den mening.

Bernard Berelson har för inte länge sedan sagt att staten kanske gjort nog när den sett till att det råder full information om konsekvenserna av att ha fler eller färre barn och att föräldrar har tillgång till möjligheten att reglera sin fruktsamhet i enlighet med sina önskemål. För närvarande är detta inte fallet i någon större del av världen och där det är så är befolkningstillväxten i upphörande. Jag delar hans uppfattning och finner det olustigt att stöta på förslag om science fiction metoder för befolkningskontroll som grundas på spekulativa och i allmänhet osannolika föreställningar om att samhällets eller mänsklighetens övergripande intressen skulle göra sådana ingrepp nödvändiga. Det internationella befolkningsåret har redan stimulerat en rad ambitiösa journalistiska rapporter om vad som, enligt en djärv skribent, inte kommer att sägas officiellt i Bukarest men väl i korridorerna, nämligen att vi måste börja tänka det otänkbara i fråga om befolkningspolitik och ta dessa förslag på allvar. Sådana föreställningar baseras på en sådan brist på förståelse både av befolkningsproblemen som sådana och av det politiska handlandets karaktär och möjligheter, att de helt enkelt är vilseledande istället för att vara upplysande.

Min slutsats är att det är fel, för att inte säga ohederligt, att föreslå att det finns särskilt mycket att göra för att påverka befolkningsutvecklingen. Argumentet för en familjeplaneringspolitik är

starkt nog ändå, i synnerhet i syfte att möta det uppenbara problemet med oönskade barn. Man bidrar emellertid inte till förståelsen av befolkningsfrågan genom att högljutt påstå att befolknings-tillväxten är mänsklighetens stora problem i vår tid och att det kan "lösas" med någon form av befolkningspolitik.

Detta är inte en defaultistisk ståndpunkt, även om den kommer att betraktas som sådan av många. Den är ingenting annat än en realistisk ståndpunkt. Den innebär inte heller att det skulle saknas konstruktiva uppgifter på befolkningsområdet.

En politik för befolknings-tillväxt

Det finns en risk att entusiasmen för att driva ned födelsetalet avleder uppmärksamheten från mera näraliggande uppgifter. Det vore oklokt att förlita sig på en väderpolitik istället för att bygga bostäder som tål klimatet. Detsamma gäller i detta sammanhang.

I fråga om miljöförstörelsen är det uppenbart att befolkningsstillväxtens bidrag är utomordentligt obetydligt i jämförelse med den snabba urbaniserings- eller den värdslösa industripolitikens. Om en reduktion av befolkningsstillväxten, eller för den delen av befolkningen, vore det enda sättet att råda bot på miljöförstörelsen vore vi illa ute. Lyckligtvis är det inte så.

I u-länderna är det ett faktum att befolkningen kommer att växa mycket snabbt under några årtionden, vad som än görs för att dämpa den utvecklingen. Hur man skall möta denna utveckling är kanske inte så intressant för demografer — i allmänhet betraktar de den inte som en befolkningspolitisk fråga. Är det inte planernas eller försynens uppgift att ta hand om den befolkning som trots allt uppstår?

Det låter sig sägas att planerna borde göra det. I själva verket är det emellertid förbluffande hur liten uppmärksamhet som ägnas åt frågan om hur denna oundvikliga och massiva befolknings-tillväxt skall absorberas. Maxwell Stammer har granskat u-ländernas utvecklingsplaner och visat att man i de flesta länder knappast ens tar hänsyn till be-

folkningsstillväxten i det korta loppet [Stamper 1973].

Under omständigheter av stor politisk instabilitet är det naturligt om regeringar finner det svårt att se långt in i framtiden. Det vore dock riktigt att ägna mindre tid åt spekulationer om möjligheter att påverka befolkningsutvecklingen, vilka inte ens i bästa fall kan få resultat förrän på lång sikt, och mera åt hur den befolkningsstillväxt som i alla händelser kommer att äga rum skall inlemmas i samhället. Denna utgör ju ett datum eller en förutsättning för planeringen på längre sikt. Det råder ingen konflikt mellan de två synsätten. Det är i allmänhet planerarna som först vaknar till medvetenhet om vad befolkningsstillväxten i u-länderna kostar, och försök att konkretisera den sociala och ekonomiska situationen om några årtionden, då befolkningen fördubblats och stadsbefolkningen kanske femdubblats, skulle otvivelaktigt styrka intresset för att hjälpa födelsetalet ner så fort som möjligt.

Men det är också en uppgift som är utomordentligt angelägen i sig själv. Jag har redan antytt att de påfrestningar som historisk erfarenhet leder mig att vänta för u-ländernas räkning inte i främsta rummet är den uppbromsning av tillväxttakten i BNP/capita på några procent som ekonomer räknat fram, eller den akuta försämring av livsmedelsförsörjningen som en Borgström eller en René Dumont föreställer sig. Vad jag finner sannolikare är sociala och politiska påfrestningar som resultat av att man helt enkelt inte hinner med att tillhandahålla infrastruktur, att bygga ut gamla städer och bygga upp nya, att styra den nödvändiga omflyttningen av befolkningen för att nå en acceptabel lösning av frågan om hur mark och andra resurser skall användas.

Stamper, M. B., [1973], "Population Policy in Development Planning: A Study of Seventy Less Developed Countries", *Reports on Population/Family Planning*, nr 13

Referenser

- Berelson, B., [1974], "An evaluation of the effects of population control programs", *Studies in Family Planning*, årg 5, nr 1
- Coale, A. och Hoover, E. M., [1958], *Population Growth and Economic Development in Low-Income Countries*, Princeton